

ЛЕМКІВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

Зіновій БИЧКО (Львів)

© 2009

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ НАДДНІСТРЯНСЬКОГО І ЛЕМКІВСЬКОГО ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснюється зіставний аналіз лексики двох говорів української мови — наддністрянського та лемківського.

Ключові слова: *протиставні та не протиставні діалектні розрізнення, інтерферентні явища.*

У процесі вивчення певних діалектних контактів треба враховувати, безперечно, системний їхній характер. Кожне нове явище в говорі, — якщо тільки воно справді стало фактом лінгвальної дійсності, — займає певне місце у структурі говору.

Треба зауважити, що процес міждіалектного контактування триває постійно. Цей тип можливий як між контактними діалектами, так і між дистантними.

Питання дослідження лексичного складу одного діалекту в зіставленні з лексичною системою інших сусідніх говорів є, безперечно, проблематичними. Наддністрянська лексика на тлі суміжних діалектних систем виявляє спільні та відмінні риси своєї семантичної структури. З'ясування зв'язків лексики досліджуваного говору з іншими лексичними діалектними системами сприяє глибшому розумінню етапів становлення першої. Географія діалектної лексики Наддністрянщини на тлі суміжних діалектних зон засвідчує наявність як великої кількості локалізмів, так і спільного лексико-семантичного фонду говорів південно-західного наріччя. Теоретичними й практичними аспектами типології у сфері лексики різних говорів займалися діалектологи: О. Блінова, М. Бородіна, І. Варченко, В. Ващенко, Б. Кобилянський, Г. Козачук, І. Матвіяс, В. Німчук, Ф. Чижевський та ін. [Бичко 1996: 160].

Зрозуміло, що зіставна характеристика лексичного фонду наддністрянського говору з лексикою інших контактних діалектів буде неповною, якщо наводитимуться лише протиставні і непротиставні їхні лексичні розрізнення. Наддністрянські говірки передусім мають багато спільних рис у лексико-семантичному плані з говірками інших сусідніх говорів, що можна пояснити наявністю тотожного, однакового лексико-семантичного словника як наддністрянського, так і інших контактних із ним говорів. Це стосується, безперечно, й дистантних говорів, які у своєму лексичному фонді мають багато спільних рис із наддністрянським діалектом.

Діалектні розрізнення в ділянці лексики бувають двох типів — протиставні та непротиставні. Непротиставні лексичні розрізнення полягають у наявності в цьому говорі слів, яких нема в інших говорах через відсутність в останніх відповідних предметів чи понять. Основна маса непротиставних лексичних діалектизмів — це переважно термінологічна лексика, пов'язана зі спеціальними галузями господарства, зі специфікою матеріальної культури тощо. Так, наприклад, в наддністрянських говірках побутують лексеми, які відсутні в інших контактних діалектах. Наприклад: *вало'вина* — 'саморобне грубе полотно з вичісків', *'виступц'і* — 'вузенькі тісні чоботи', *па'л'інка* — 'корж із прісного тіста', *хала'май* — 'старий капелюх' тощо.

Протиставні діалектні розрізнення полягають у тому, що для позначення одного й того ж предмета чи поняття вживаються різні слова чи слова з різними словотворчими засобами, звуковим складом, наголосом.

Власне лексичні, словникові розрізнення виявляються у вживанні в діалектах різних слів для позначення однієї і тієї ж реалії, речі, поняття тощо. Надністрянський діалект характеризується чималою кількістю власне лексичних протиставних відмінностей [Бичко 1997: 124].

Здійснюючи зіставну характеристику лексики суміжних говорів, не можна оминати такого явища як феномен інтерференції. У лінгвістиці інтерференція стосується змін у різних мовних системах, які відбуваються за їх контактування або контактування різних діалектних систем однієї мови. Отже, всі зміни у словниковому складі, функціях і статусі лексичних одиниць охоплюються лексичною інтерференцією.

Інтерферентні явища виникають за умови сформування на певному етапі життя різних етнічних груп такої суспільно–політичної, економічної та культурної ситуації, в якій контактуючі групи населення можуть розуміти різні мовні системи і практично можуть ними користуватися. За умов стійких зв'язків, протягом тривалого спілкування виникає інтерференція. Вона не може породитися тимчасовими випадковими суспільно–комунікативними контактами.

Інтерференційний процес надто складний, довготривалий і залежить від багатьох причин. Він має не однакові наслідки на різних територіях. Тривалість, постійність контактів між людьми різнодіалектних систем, близькі суспільно–економічні умови розвитку, спільність території проживання, побутові, культурні, релігійні контакти — це найголовніші чинники, які зумовлюють виникнення інтерференції. Крім того, на виникнення інтерференції також впливає те, на якій основі відбувається інтерференція — добровільній чи адміністративно–примусовій. Обидві ситуації можуть зумовлювати інтерференцію. Однак природніше цей процес відбувається за умови добровільного контактування, коли виникає життєва потреба обмінюватися різноманітною інформацією.

Явища інтерференції, що виникають на ґрунті добровільного контактування, формуються упродовж тривалого часу, входять у мовну (діалектну) систему і функціонують у ній як її природні елементи, поступово набуваючи властивостей тих систем, у які вони влилися [Бичко 1994: 162].

Завжди відкритими для динамічних процесів є лексичні системи. Завдяки останнім збагачується словниковий склад говору. Через внутрішні ресурси переважно здійснюється гомогенний розвиток лексичної системи. На нашу думку, контактуючі гетерогенні лексичні системи мають можливість обмінюватися лексичним матеріалом. Це, у свою чергу, зумовлює дифузію, а також сприяє інтерферентним процесам.

Численні спільні лексичні паралелі виявляються у надністрянських і в лемківських говірках, наприклад:

- ¹бамбет — ‘розсувне дерев’яне ліжко’;
- ¹бахур — ‘підліток’;
- ¹бебехи — ‘внутрішні органи’;
- ¹буж’енка — ‘цибуля для садіння’;
- ¹вишка — ‘горище’.
- ¹кол’їя — ‘залізниця’;
- ¹куч’і — ‘приміщення для свиней’;
- ¹л’ата — ‘товста палка’;
- ¹л’їца — ‘віжки’;
- ¹лахи — ‘одяг’;
- ¹мутра — ‘гайка на осі воза’;
- ¹недза — ‘нужда’;
- ¹пазуха — ‘перед сорочки’;
- ¹пом’їст — ‘підлога у стайні’;
- ¹пост’їл’ — ‘ліжко’;
- ¹форнал’ — ‘залізо на кінці дишла’;
- ¹фузїя — ‘рушниця’;
- аку¹рат — ‘якраз’;
- би¹йак — ‘частина ціпа’;
- бом¹бони — ‘цукерки’;

го¹ра — ‘горище’;
го¹стец — ‘ревматизм’;
др¹ага — ‘сволок’;
к¹’с’е — ‘ручка коси’;
ка¹л’а¹мар — ‘чорнильниця’;
ло¹газа — ‘ячмінна крупа’;
ок¹р’ін — ‘кип’яток’;
тв¹ар — ‘обличчя’;
фа¹м’іл’ія — ‘родина’;
ц’і¹тина — ‘частина ціпа’;
ш¹таба — ‘обруч на колесі воза’;

Наддністрянські говірки мають свої специфічні лексичні особливості. У них виявляється багато форм, які поширені також в інших групах контактних діалектів. Частина цих слів – це давні, спільні з говорами інших слов’янських мов та інших українських діалектів лексеми. Частина їх належить до словникового складу південно-західних говорів, а також наддністрянських говірок [Бичко 1997: 154].

Ареалогічна характеристика досліджуваної лексики дає підстави стверджувати, що діалектний словник наддністрянського говору на сьогодні є чіткою і структуралізованою динамічною лексико-семантичною системою, а сам ареал діалекту відбиває певну тенденцію до розширення в напрямках бойківського і, почасти, волинського говорів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко З.М. Діалекти української мови // Етнографія України: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 1994. – С. 159-168.
2. Бичко З.М. Діалектна лексика Опілля. – Львів: Фенікс, 1997. – 160 с.
3. Бичко З.М. До питання про називання говорів української мови // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Х.: Око, 1996. – С.160–161.

Zinoviĭ Bytchko. The comparative analysis of the Naddnistryanskiy and lemkiiv dialects of the Ukrainian language vocabulary.

The article deals with the comparative, analysis of the two dialects of the Ukrainian language vocabulary – Naddnistryanskiy and lemkiiv.

Key words: contrastive and noncontrastive dialect differentiations, interference phenomena.

Людмила ЧИРУК (Луцьк)

© 2009

ЛЕМКІВСЬКО-ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ЕНТОМОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

У статті порівняні назви комах, що побутують на Лемківщині та Західному Поліссі. Встановлено, що частина цих номенів функціонує паралельно. На лемківські ентомологєми мають вплив польські назви.

Ключові слова: Лемківщина, Західне Полісся, назви комах.

Лексичні діалектні паралелі всередині однієї мови дозволяють виявити, наскільки близькі або ж віддалені досліджувані говори між собою. Спільні та відмінні риси знаходимо навіть на рівні однієї тематичної групи, зокрема, ентомологічної лексики. До сьогодні єдиною системною роботою, присвяченою назвам комах, є праця І. Філак “Ентомологічна лексика українських